तुर्व हिंसायां भ्वा० पर०सक०सेट् । तूर्वति अतूर्वीत् । तुतुर्वतुः "वृत्रं यादिन्द्र तूर्वसि" ऋ० ८।९९।६ । "तूर्वणे सहस्तच्छ्रेष्ठमश्विनोरवः" ऋ० ८।९।१३ । तूर्वणे । हिंसने" भा० ।

तुर्वणि त्रि० तर्णं वनुते वन्- संभक्तौ इन् पृषो० । तूर्णसंभक्तरि "तुर्वणिरहा विश्वेव तुर्वणिः" ऋ०१।१३०।९ । "तुर्वणिस्तूर्णवनिः क्षिप्रं संभक्ता तुर्वणिस्तूर्णवनिरिति निरुक्तम् (६।१४।) भा० ।

तुर्वश पु० नृपभेदे । "त्वमाविथ नर्य्यं तुर्वशं यदुम्" ऋ० १।५४।६ । "नर्य्यादीन् हि राज्ञः" भा० । "उत त्या तुर्वशायदू अस्नातारा शचीपतिः" ऋ० ४।३०।१७।

तुर्वशे अव्य० अन्तिके निकटे निघण्टुः ।

तुर्वसु पु० ययातिनृपपुत्रभेदे । "अन्वगृह्णात् प्रजां सर्वां ययातिरपराजितः । तस्य पुत्रा महेष्वासाः सर्वे समुदितागुणैः । देवयान्यां महाराज ! शर्म्मिष्ठायाञ्च जज्ञिरे । देवयान्यामजायेतां यदुस्तुर्वसुरेव च । दुह्युश्चानुश्च पूरुश्च शर्म्मिष्ठायां प्रजज्ञिरे" भा०आ०७५ अ० तस्मै ययातिशापकथा यथा । "तुर्वसो ! प्रतिपद्यस्व पाप्मानं जरया सह । यौवनेन चरेयं वै विषयांस्तव पुत्रक ! । पूर्णे वर्षसहस्रे तु पुनर्दास्यामि यौवनम् । स्वञ्चैव प्रतिपत्स्यामि पाप्मानं जरया सह । तुर्वसुरुवाच । न कामये जरां तात ! कामभोगप्रणाशिनीम् । बलरूपान्तकरणीं बुद्धिप्राणप्रणाशिनीम् । ययातिरुवाच । यत्त्वं मे हृदयाज्जातो वयः स्वं न प्रयच्छसि । तस्मात् प्रजासमुच्छेदं तुर्वसो ! तव यास्यति । सङ्कीर्णाचारधर्मेषु प्रतिलोमचरेषु च । पिशिताशिषु चान्त्येषु मूढ़ ! राजा भविष्यसि । गुरुदारप्रसक्तेषु तिर्य्यग्योनिगतेषु च । पशुधर्म्मिषु पापेषु म्लेच्छेषु त्वं भविष्यसि" ८४ अ० । [ऋ०१।३६।१८

तुर्वीति पु० राजर्षिभेदे । "बृहद्रथं तुर्वीतिं दस्यवे सहः" ।

तुल उन्माने वा चुरा० उभ० पक्षे भ्वा० पर० सक० सेट् । तोलयति ते तोलति अतूतुलत् त । "पतिष्यति क्षितौ भानुः पृथिवीं तोलयिष्यते" भट्टिः । तुलयतीति तु तुलाशब्दात् णिच् । "अन्तःसारं घनतुलयितुं नानिलः शक्ष्यति त्वाम्" "अन्तस्तोयं मणिमयभुवस्तुङ्गमभ्रंलिहाग्राः प्रासादास्त्वां घन ! तुलयितुमलं यत्र तैस्तैर्विशेषैः" मेघ० । "तुलयति स्म विलोचनतारकाः" माघः । "नक्तन्दिनैस्तुलितकृत्रिमभक्तिशोभाः" रघुः ।

उद्+उत्क्षिप्य तोलने । उत्तोलयति

तुलभ पु० तुरेण वेगेन भाति भा—ड रस्य लः । आयुधजीवीसंघभेदे । ततः दामन्या० स्वार्थे छ । तुलभीय तदर्थे ।

तुलसारिणी स्त्री तुरेण वेगेन सरति सृ—णिनि ङीप् । तृणे शब्दमा० ।

तुलसी स्त्री तुलां सादृश्यं स्यति सो—क गौरा० ङीष् शकन्ध्वा० । स्वनामख्याते वृक्षभेदे । "यस्या देव्यास्तुला नास्ति विश्वेषु चाखिलेषु च । तुलसी तेन विख्याता" शब्दार्थचि० देवीभाग० उक्तनिरुक्तेस्तस्यास्तथात्वम् । "तुलसी कटुका तिक्ता हृद्योष्णा दाहपित्तहृत् । दीपनी कुष्ठकृच्छ्रास्रपार्श्वरुक्कफवातजित् । शुक्ला कृष्णा च तुलसी गुणैस्तुल्या प्रकीर्त्तिता" भावप्र० तद्गुणा उक्ताः तुलस्यामाहात्म्यं यथा । "ब्रह्मोवाच । तुलस्याः शृणु माहात्म्यं पापघ्नं सर्वकामदम् । यत्पुरा विष्णुना प्रोक्तं तत्ते वक्ष्याम्यशेषतः । सम्प्राप्तं कार्त्तिकं दृष्ट्वा नियमेन जनार्दनः । पूजनीयो महद्भिश्च कोमलैस्तुलसीदलैः१ । दृष्टा२ स्पृष्टा३ तथा ध्याता४ कार्त्तिके नमिता५ऽर्च्चिता६ । रोपिता७ सेचिता८नित्यं पापं हन्ति युगार्जितम् । अष्टधा तुलसी यैस्तु सेविता द्विजसत्तम ! । युगकोटिसहस्राणि ते वसन्ति हरेर्गृहे । रोपिता तुलसी यावत् कुरुते मूलविस्तृतिम् । तावद्युगसहस्राणि तनोति सुकृतं हरिः । तुलसीदलपुष्पाणि योदद्याद्धरये मुने ! । कार्त्तिके सकलं पापं सोऽत्र जन्मार्जितं दहेत् । रोपिता तुलसी यावत् वर्द्धते वसुधातले । तावत्कल्पसहस्राणि विष्णुलोके महीयते । यत्फलं सर्वपुष्पैश्च सर्वपत्रेण यत्फलम् । तुलस्यास्तद्दलार्द्धेन पुण्यं स्याद्विष्णुपूजने । तुलसीगन्धमादाय यत्र गच्छति मारुतः । दिशोदश पुनात्याशु भूतग्रामांश्चतुर्विधान् । तुलसीकाननोद्भूता छाया यत्र भवेन्मुने ! । तत्र श्राद्धं प्रदातव्यं पितॄणां तृप्तिहेतवे । तुलसीबीजनिकरो यस्मिन् पतति वै मुने ! । तत् स्थानं परमं ज्ञेयं पितॄणां प्रीतिवर्द्धनम् । यस्मिन् गृहे द्विजश्रेष्ठ ! तुलसीतलमृत्तिका । तत्रैव नोपसर्पन्ति भूतले यमकिङ्कराः । तुलसीमृत्तिकालिप्तो यदि प्राणान् परित्यजेत् । यमेन नेक्षितुं शक्तो मुक्तः पापशतैरपि । तुलसीमृत्तिकालिप्तं ललाटं यस्य दृश्यते । कुलं स्पृशति नो तस्य कलिर्मुनिवरोत्तम ! । यः कश्चित्तुलसीमूले कार्त्तिके केशवप्रियः । दीपं ददाति विप्रेन्द्र ! स लभेद्वैष्णवं पदम् । तुलसीकाननञ्चैव गृहे यस्यावतिष्ठते । तद्गृहं तीर्थभूतं हि नायान्ति यमकिङ्कराः ।